

Stockholm 2024-05-27

Ju2024/00120
Justitiedepartementet

ju.remissvar@regeringskansliet.se
cc: clara.cederberg@regeringskansliet.se

Remissyttrande över betänkandet Inskränkningarna i upphovsrätten (SOU 2024:4)

Svenska Förläggareföreningen har beretts tillfälle att yttra sig över rubricerade betänkande, och väljer att begränsa sitt yttrande till nedanstående förslag.

Om Svenska Förläggareföreningen

Svenska Förläggareföreningen är de svenska allmänutgivande bokförlagens branschorganisation. Vi arbetar för en öppen och fri bokmarknad där det ska finnas största möjliga utrymme att etablera och utveckla bokförlag. Dessutom arbetar vi för en stark upphovsrätt och det fria ordet.

Bokförlaget är länken mellan författare och läsare. Våra medlemmar är professionella bokförlag med en utgivning som spänner över alla genrer och format. De representerar de största förlagen och de mindre; skönlitterära förlag såväl som fackboks-förlag och barn och ungdomsboksutgivare.

5. Reglerna om namn- och källangivelse

Rätten till namnangivelse är en viktig del av upphovsrätten och Svenska Förläggareföreningens inställning är att upphovspersonens namn som utgångspunkt ska anges vid all användning av ett verk. Förlagen har också en lång tradition av att tydligt ange både namn och källa och Svenska Förläggareföreningens uppfattning är att det sällan uppstår problem inom detta område. Utredningen konstaterar också att namnangivelsesrätten i sak även fortsättningsvis ska ha samma innehåll som tidigare.

Trots detta föreslår utredningen en ny formulering i § 3 upphovsrättslagen, med tillägg om att upphovsmannens namn ska anges *om det inte är praktiskt eller tekniskt omöjligt eller oförenligt med god sed*. Tidigare reglering är formulerad så att upphovsmannen ska angivas i den omfattning och på det sätt som *god sed kräver*. Utredningen föreslår även att krav på källangivelse som tidigare framgått av 11 § upphovsrättslagen nu ska flyttas till de enskilda inskränkingsbestämmelser där ett sådant krav ska gälla enligt EU-rätten.

Svenska Förläggareföreningen konstaterar att det ur ett praktiskt eller tekniskt perspektiv sällan torde vara *omöjligt* att ange namn. Därav framstår den föreslagna ordalydelsen som en tillskärpning av den ideella rätten, trots att detta inte förefaller ha varit utredningens avsikt.

Det är vidare inte tydligt vad utredningen anser vara en namngivelse som är *oförenlig med god sed*. Utredningen tar som exempel upp vissa situationer "...när det saknar betydelse för upphovsmannen att namnet anges, till exempel när musik spelas på caféer eller restauranger eller när det skulle verka störande om upphovsmannen anges, som exempelvis när musik spelas vid gudstjänst." (sid. 395). Det är i och för sig bra med sådana exempel eftersom det finns ett antal situationer där begreppet god sed i sin nuvarande betydelse under lång tid gett användare av upphovsrättsliga verk viss flexibilitet. Utöver de ovan nämnda situationerna gäller detta till exempel när bilder används i marknadsföring. Det kan även aktualiseras i samband med "verk i verk", som fotografier i en bok från ett konstnärshem där ett stort antal olika verk kan synas i bakgrunden. I audiovisuella sammanhang torde det också finnas en rad situationer där namngivelse inte förväntas från uphovspersoner vars verk endast ytterst kort förekommer i bild.

Att namngivelse inte förväntas från uphovspersonen är dock inte samma sak som att angivande av namn skulle strida mot god sed. Ett *brott mot god sed*, som detta begrepp hittills använts i svensk rätt, torde snarare utgöras av en situation där namngivelse skett mot uphovsmannens uttryckliga vilja. Svenska Förläggareföreningen ifrågasätter därför hur den nya lydelsen av 3 § är tänkt att förhålla sig till tidigare tolkning och existerande branschpraxis kring begreppet god sed.

Som ett viktigt skäl för den nya lydelsen anför utredningen att bland annat bilder idag i stor utsträckning används utan att uphovsmannen anges och att bilden behandlas som att uphovsmannen inte var känd. Detta framstår för Svenska Förläggareföreningen som en situation som redan idag strider mot att namngivelse ska ske enligt god sed, dvs. det är fråga om ett tillämpningsproblem som inte löses genom en förändrad skrivning i lagtext.

När det gäller frågan om namn- och källangivelse i samband med användningen av en inskränkning menar Svenska Förläggareföreningen i och för sig att kraven i svensk rätt bör sammanfalla med de EU-rättsliga. Det är dock föreningens uppfattning att användning av begreppet god sed även här är den bästa lösningen. Hänvisningen till god sed innebär inte som utredningen menar att kravet träffar samtliga inskränkningar utan åtskillnad (s. 115), tvärtom medger begreppet god sed en nödvändig anpassning efter både situationen och den aktuella inskränkningen. För att markera att rätten till namngivelse inte enbart har en ideellrättslig grund skulle namngivelse med fördel kunna läggas till i 11 § så att det blir tydligt att detta är en del av förfoganderätten och därmed den ekonomiska rätten.

Svenska Förläggareföreningen konstaterar avslutningsvis att den föreslagna nya lydelsen av 3 § skiljer sig från kravet på namn- och källangivelse som det är tänkt att framgå av inskränkingsbestämmelserna. Det är oklart hur förhållandet mellan dessa bestämmelser är tänkt att fungera, vilket riskerar leda till tillämpningssvårigheter.

Mot bakgrund av ovan resonemang ser Svenska Förläggareföreningen betydande risker för att den föreslagna ändrade lydelsen av 3 § kommer att leda till ökad oklarhet i stället för det eftersträvade förtydligandet. Svenska Förläggareföreningen avstyrker därför utredningens förslag angående reglerna om namn- och källangivelse.

6. Trestegsregeln

Svenska Förläggareföreningen delar utredningens uppfattning att trestegsregeln utgör en del av svensk rätt, såväl en form av instruktion till lagstiftaren som en anvisning vid en domstols prövning av hur olika bestämmelser om inskränkningar ska tolkas. Svenska Förläggareföreningen tillstryker utredningen förslag.

7. Panorama

Svenska Förläggareföreningen har förståelse för bakgrunden till de föreslagna ändringarna och behovet av att begränsa inskränkningens omfattning så att merchandise-artiklar med centralt placerade konstverk som bidrar till produktens värde t ex muggar, t-shirtar, vykort och kyldskåpsmagneter, faller in under upphovspersonens kontroll och ensamrätt.

Däremot anser Svenska Förläggareföreningen att det är alltför långtgående om förslaget innebär att det krävs tillstånd från upphovspersonen när bilder föreställande konstverk på offentlig plats används i journalistisk och redaktionell verksamhet. Något som även utredningen konstaterar på sidan 156 i betänkandet där det anges att det skulle vara att föra det för långt att låta all användning i samband med kommersiell verksamhet vara otillåten och att viss användning ska undantas. Exempel på undantag som nämns i utredningen är internt arbete, forskning, offentlig utbildning, ideell folkbildning och opinionsbildning. Vidare nämns undantag för redaktionellt och journalistiskt arbete med förebild från Finland och Island. Trots utredningens konstaterande saknas ett konkret förslag till undantag i lagtexten vilket leder till tolkningssvårigheter.

Ett undantag till förmån för redaktionellt och journalistiskt arbete är enligt Svenska Förläggareföreningen nödvändig för att balansera upphovspersonernas intressen och intresset av en långtgående yttrandefrihet som främjar den allmänna debatten.

Däremot välkomnar Svenska Förläggareföreningen ändringen från "avbilda" till "återge" vilket medför att utgivning av en titel i olika format likabehandlas t ex tryckt bok och e-bok.

Vidare tillstyrker Svenska Förläggareföreningen utredningens förslag att förvärvssyftet ska avgöras i varje enskilt fall och inte utifrån vilken aktör som använder verket (sidan 155 i betänkandet), något som får extra stor betydelse om undantaget för redaktionell verksamhet inte tydliggörs. Utgivning utan förvärvssyfte kan vara titlar där försäljningen inte kommer att täcka produktionskostnaderna och titeln finansieras på annat sätt t ex statliga stöd, stipendier och donationer.

Svenska Förläggareföreningen avstyrker föreslagen lagtext och föreslår att ett uttryckligt undantag för redaktionellt och journalistiskt arbete läggs in i lagtexten.

10. Upphovsrättslagens inskränkingsbestämmelser

Svenska Förläggareföreningen kommenterar endast ett urval av utredningens förslag i denna del.

10.5 Undervisning

I utredningens uppdrag ingår att undersöka om utvecklingen medfört att befintliga inskränkningar innebär ett för omfattande ingrepp för rättighetshavare och om så är fallet förslå att inskränkningarna tas bort eller omformuleras.

Svenska Förläggareföreningen kan konstatera att utredningen identifierat två inskränkningar där det är ytterst tveksamt om det är motiverat att behålla inskränkningarna. Det gäller 14 § och 15 § upphovsrättslagen. I betänkandet saknas beskrivningar av behov som motiverar att behålla inskränkningarna. I händelse av att det finns behov som utredningen inte har kunnat identifiera täcks det behovet dessutom av 13 § upphovsrättslagen. Avsaknaden av motiv och 13 § upphovsrättslagens breda tillämpningsområde är skäl till att ta bort både 14 § och 15 § upphovsrättslagen.

Svenska Förläggareföreningen avstyrker förslaget att behålla inskränkningarna i 14 § och 15 § upphovsrättslagen och föreslår att inskränkningarna tas bort.

10.6 Text- och datautvinning

Svenska Förläggareföreningen konstaterar liksom utredningen att frågan om eventuella ändringar i bestämmelserna om text- och datautvinning inte ligger inom ramen för uppdraget.

Reglerna ifråga har kommit att få ett omfattande genomslag och en mycket vid tillämpning i och med senare års utveckling av generativ artificiell intelligens. Detta kunde inte förutses när reglerna infördes i svensk lagstiftning och kan inte anses ha varit avsikten när reglerna utformades i DSM-direktivet. På mycket kort tid har det skapats en kraftig obalans på marknaden exempelvis när det kommer till utvecklingen av stora språkmodeller, så kallade LLMs (large language models). Dessa språkmodeller, som ligger till grund för utvecklingen av AI-verktyg såsom Chat GPT och genererar värden av oerhörda mått, har tränats på en enorm mängd data. En stor del av denna data utgörs av upphovsrättsligt skyddade bokverk. Aktörerna bakom dessa verktyg kan sedan reglerna om text- och datautvinning trädde i kraft den 1 januari 2023 luta sig mot en inskränkning vars effekter är svåröverskådliga. Möjligheten som finns i lagstiftningen för rättighetshavare att förbehålla sig rätten till text- och datautvinning är ytterst svårtillämpad och det råder oklarheter kring reglernas förenlighet med trestegstestet.

Svenska Förläggareföreningen anser mot denna bakgrund att det finns starka skäl att se över nuvarande inskränkningar för text- och datautvinning så att rättighetshavares intressen i högre utsträckning tillgodoses inom ramen för lagstiftningen.

10.7 Kulturinstitutioners användning

Svenska Förläggareföreningen anser att det saknas motiv till att införa en ny inskränkning som ger vissa museer och bibliotek samt statliga och kommunala arkivmyndigheter rätt att framställa exemplar för förvaltning, organisering och annat internt bruk som påkallas av underhåll av verk som ingår i deras samlingar.

De av KB beskrivna behoven kan licensieras med stöd av avtalslicens. Av betänkandet att döma verkar det vara ett alternativ som utredningen inte ens övervägt. Att utreda

möjligheten att licensiera användningen i stället för att införa en ny inskränkning är dessutom angeläget om inskränkning innebär att berörda inrättningar äger rätt att digitalisera hela samlingen, jfr rättsfallet Technische Universität Darmstadt, mål C-117/13, där det anges att huvudregeln är att digitalisering endast kan ske av en del av samlingen.

Svenska Förläggareföreningen avstyrker förslaget att införa en ny inskränkning i 16 § upphovsrättslagen.

10.8 Inskränkningar för personer med funktionsnedsättningar

Med stöd av 17 § upphovsrättslagen får särskilt anpassade exemplar av ett upphovsrättsligt skyddat verk framställas och tillgängliggöras utan samtycke från upphovsrättsinnehavaren och utan ekonomisk kompensation. I och med att Marrakechfördraget införlivades i svensk rätt under 2018 utökades inskränkning i upphovsrätten ytterligare. För uphovspersoner och andra rättighetsinnehavare (till exempel förlag som förvärvat sådana rättigheter) utgör bestämmelsen en ingripande inskränkning i den uphovsrättsliga ensamrätten. Samtidigt är möjligheten att ta del av till exempel en bok anpassad efter individens behov oavsett funktionsvariation av stor betydelse ur ett användarperspektiv.

Utredningens bedömning är att det saknas behov av lagändringar för att inskränkningarna till förmån för personer med funktionsnedsättningar ska vara förenliga med EU-rätten samt att inga andra ändringsbehov framkommit. Svenska Förläggareföreningen delar inte denna inställning.

Det kan inledningsvis konstateras att lag (2023:254) om vissa produkters och tjänsters tillgänglighet träder i kraft den 28 juni 2025. Lagen har syftet att öka tillgängligheten för de produkter som omfattas, däribland e-böcker. Den innebär också en rad nya åtaganden för den som tillhandahåller e-böcker, det vill säga i stor utsträckning för förlagen.

Syftet med en ökad tillgänglighet är gott och förlagsbranschen ser positivt på möjligheten att erbjuda en mer inkluderande läsning. De krav som genom den nya lagstiftningen läggs på förlagen innebär samtidigt att en betydande del av ansvaret med därtill hörande kostnader förflyttas från det offentliga till enskilda aktörer i form av förlag. De nya lagreglerna innebär att den kommersiella marknaden framöver kommer att erbjuda böcker i format som möter behoven hos ett avsevärt större antal användare än tidigare. Utformningen och avgränsningen av 17 § behöver därmed ses över och noggrant utredas. Den rådande inskränkning kan enbart anses befogad i den mån förlagen inte själva producerar böcker med de nödvändiga tillgänglighetsanpassningarna.

Det är också mycket angeläget att de aktörer som producerar och tillgängliggör talböcker med stöd av inskränkning vidtar åtgärder för att motverka otillåtna förfoganden av verken samt för att förhindra att exemplar sprids och görs tillgängliga på illegal väg till obehöriga användare. I sådana åtgärder kan till exempel ingå att tillse att enbart behöriga användare har tillgång till talböcker, att begränsa antalet enheter som samtidigt kan använda sig av samma inloggningsuppgifter samt att nedladdade exemplar automatiskt raderas efter en viss tid. Såväl uphovspersoner som andra rättighetsinnehavare och användare har intresse av att förtroendet för inskränkningens utformning och dess tillämpning upprätthålls.

Det är enligt Svenska Förläggareföreningen inte tillräckligt att som utredningen gör hänvisa berörda parter till möjligheten att driva rättsliga processer för att söka svar och tydlighet kring hur inskränkningen ska tillämpas. Såväl användare med syn- och läsnedsättningar som upphovspersoner har starkt berättigade intressen och lagstiftaren bör sträva efter att bringa klarhet i hur inskränkningen i 17 § ska begränsas för att uppnå en god balans mellan dessa intressen.

10.13 Citat

Svenska Förläggareföreningen noterar att det på sidan 308 i betänkandet anges att Svenska Förläggareföreningen uppgett att det ofta uppstår frågor kring tillämpningen av citaträtten. Det stämmer men Svenska Förläggareföreningen vill tydliggöra att det inte ska tolkas som ett önskemål om att ändra nuvarande citatregel. Det finns en omfattande branschpraxis för hantering av dylika frågor.

När det gäller skyldigheten att ange namn och källa i anslutning till citat hänvisar vi till Svenska Förläggareföreningens yttrande avseende förslagen i kapitel 5 (se ovan). Förslagen har en lång tradition av att tydligt ange både namn och källa och Svenska Förläggareföreningens uppfattning är att det sällan uppstår problem inom detta område.

11. En ny inskränkning för forskning

Som medlem i Bonus Copyright Access ansluter sig Svenska Förläggareföreningen till Bonus Copyright Access remissvar i denna del.

Svenska Förläggareföreningen motsätter sig att det införs en ny inskränkning för forskning och förordar i första hand att det istället införs en särskild avtalslicensbestämmelse för den användning som avses. I andra hand förordar Svenska Förläggareföreningen att den föreslagna inskränkningen inte ska gälla för användning som kan ske med stöd av ett avtal som avses i 42 a §, om sådant avtal finns lätt tillgängligt på marknaden. Bonus Copyright Access och dess medlemsorganisationer är beredda att hantera sådana avtal.

Svenska Förläggareföreningen

Mikaela Zabrodsky, vd